

A SZIKSZÓI REFORMÁTUS TEMPLOM

JOÓ TIBOR

Borsod-Abaúj-Zemplén megye területéről 142 műemléket és 385 műemlék-jellegű épületet sorol fel a hivatalos műemlékjegyzék.¹ Ennek a műemlékileg védett állománynak jelentős részét, 43%-át teszik ki a templomok. Ennek az igen nagymértékű műemléki állománynak a számbavételéhez, bemutatásához, akárcsak vázlatos építéstörténeti ismertetéséhez kötetekre lenne szükség. Ilyen lehetőségünk nincs, azért folytatva a sort, melyet *Kozák Károly*: Borsod-Abaúj-Zemplén megye egyeneszáródású templomairól írt tanulmányával² elkezdett, *Walter Ilona* a bodrogi templomok ismertetésével³ folytatott, az évkönyv lapjain a Hernád-völgy néhány jelentősebb templomát kívánjuk bemutatni.

A magyarországi szakaszán alig 70—80 kilométer hosszúságú Hernád folyó két oldalán (5—6 kilométeres távolságon belül) 55, zömben középkori eredetű település található. A jobb (nyugati) parton 23 nagyközség, község, a bal (keleti) parton pedig 32. Ezekben összesen 36 műemléki templom, egy kolostorrom és két további kolostor csekély (elpusztult) maradványa található. A műemléki jegyzékben szereplő 37 emlék közül 1 részben román, részben gótikus stílusú, 4 román eredetű, de átépített, 4 barokk, 12 későbarokk, 1 pedig copf. Ezek a számok azt is jelentik, hogy a megye műemléki-templom állományának 17,5%-a található a Hernád-völgyben, ezen belül azonban a román és gótikus emléktanyag részaránya még jelentősebb: 30%-os!

A Hernád-völgy legjelentősebb templomai közül az impozáns méretű *szikszói* templomot nagyon kevesen ismerik. E templomról a hivatalos műemléki nyilvántartás azt jegyzi fel,⁴ hogy „Szikszó, Szabadság tér 1. Ref. templom, gótikus, XIV—XV. sz. XIX. sz-i belső kiképzéssel, 1823. XV—XVI. sz-i lőréses erődfall.” A legnagyobb példányszámú hazai útikönyv — a „Magyarország útikönyv” — szerint⁵ „XIV. századi építésű gótikus támpilléres szentélyű és kapuzatú ref. templom; a lőréses erődfala 1585-ből való.” A templom jellege, méretei, műértékei és viszontagságos története részletesebb ismertetést is megérdemelnek, s a történeti előzmények részletezése is szükséges ahhoz, hogy a jelenlegi formáit, az átalakítások indokait, számos következményét megérthessük.

Szikszó felett a Magyar-hegyen őskori telepet találtak, de a mai helység is már 700 éve szerepel a történetben. Nevét állítólag szikszós talajáról, a szikes völgy elnevezés összevonása útján (aszó-völgy) kapta. Már a középkor folyamán az alsó Hernád-völgy, a Száraz-völgy és a Cserehát gazdasági és kereskedelmi

központjává vált. A régmúlt századokban jelentős volt szőlőtermesztése, bormtermelése is. Az elmúlt századokban a történelmi Abaúj megye második legnagyobb települése volt.

Egy 1280-ban kelt királyi oklevél *Zekzo* alakban közli a helység nevét.⁶ A XIV. század elejétől már igen gyakran szerepel ismert okleveles anyagunkban. 1307-ben *Zykwow*; 1308-ban *Zekzovv* — az Aba nembéli Szikszaiak birtoka. 1312—14-ben *Zikzou*, 1317-ben, 1319-ben *Zekzou*, 1318-ban *Scekwou*, 1332—35-ben: *Sicsu*, *Syxo*, *Syhxo*, *Hycu*, *Zekzovv*, *Syxo* stb. alakokban fordul elő.⁷ 1307-ben Károly Róbert király, 1312—14 táján Aba nembéli Marhard fia Mihály — újvári ispán — ad itt ki oklevelet. 1318-ban Szikszai Marhard fia Pál tiltakozik Semse elidegenítése ellen.⁸ A XIV. század harmincas éveiben — Abaúj megyében — a legnagyobb pápai tizedet fizető plébániák közé tartozott Szikszó (átlagosan 49 garassal). Pápai tizedet 2—3 papja fizet, ami két templom fennállására mutat. Papjai 1332-ben 36 + 24; 1333-ban 24 + 12 + 12 garas, 1334. I.: 24 garas; 1335. I.: 24 garas összeget fizetnek.⁹ Abaúj megyében ekkor az egy plébániára eső átlag — Kassa nélkül számítva — 13,5 garas volt, míg Kassával együtt 18 garast tett ki.¹⁰ Szikszón tehát már a XIV. század első felében is valószínűleg két templom volt. Azt, hogy ezek közül melyiknek a felhasználásával (átépítésével, lebontása után, vagy részbeni felhasználásával) alakították ki a gótikus stílusú nagytemplomot, nem tudjuk. A XIV. század további évtizedeiből ismert, szikszói vonatkozású oklevelekre az alábbiak szerint utalunk: az 1341. november 8-án kelt oklevél¹¹ *Zykwow*-ról ír; 1342. november 13-án Szikszai Marhard unokájának birtokvitájában „...Marhardi de *Zekzow*...” kifejezés szerepel,¹² 1351. március 2-án pedig — Szikszai János excommunicációjáról írva az „in villa *Zykwou*” kifejezést használták.¹³ 1351. augusztus 27-én a „de *Zykwou*” utalást tüntették fel.¹⁴ Szikszói Imre fia Péter 1342-ben borsodi alispán.¹⁵

Igen érdekes oklevél található 1387. április 17-ről,¹⁶ melyben *Zekzoui Péter* fia Miklós mester megengedi familiárisainak, Hoporth-i Mihály fiainak: Péternek és Jánosnak szolgálataik jutalmául, továbbá „propter reformationem et remeliorationem fori eddificationemque et constructionem ecclesie trinitatis nostre *Zekzou*”, hogy „in fluvio *Hornadwyze* intra metis ipsorum et nostris” hidat építsenek. E szerint a két familiáris „a piac megújításáért és megjobbításáért és *Zekzoui* Szentháromság templomunk építéséért és létesítéséért” kapta a hidépítési engedélyt.

Détshy Mihály felhívta a figyelmemet arra, hogy az oklevéltárban közzétett szöveg hibás, nem a szikszói Szentháromság templomról, hanem Szikszó városunk templomáról van szó. (A „trinitatis” szó helyett „civitatis” szó a helyes. Lásd: az oklevél szövegét a 16/a jegyzetben latinul és magyarul is.) Igen jelentős XIV. századi építéstörténeti adat ez, hiszen egyrészt 1387-et megelőző templomépitésre, létesítésre (átépítésre) utal, másrészt a Hernádnémetiben birtokos Hoporth-i család fiait nevezi meg a piacot újjáalakító, megjobbító, illetve a városi templomot építő, készítő mesterekként. Nagy Lajos királyunk leánya — Mária királynő — 1391. december 24-én¹⁷ egyéb kiváltságok között azt is megengedi a szikszóiaknak, hogy a *Diósgyőr* melletti *Feketeerdő*ből a várnagy engedélyével az építkezésekhez fát hordathassanak. Ez ellen a miskolciak

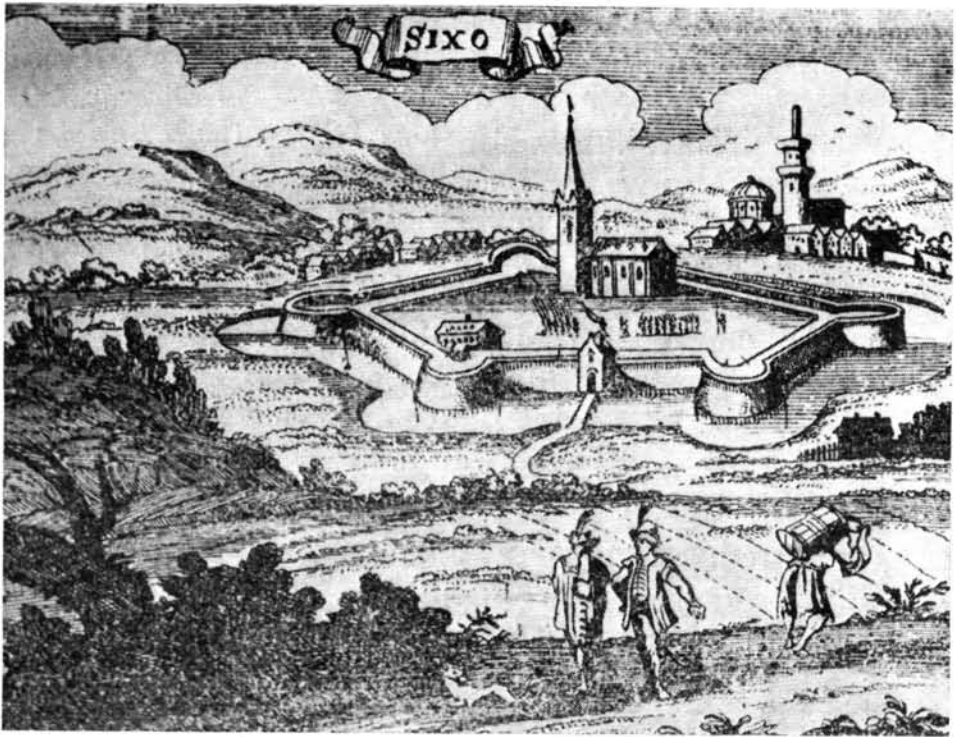
ismételten tiltakoztak. Egy 1392. június 15-én kelt oklevél¹⁸ Zykzo-t, mint királynői civitast említi, amikor az ott termett borból évi két hordónyt adományoz a *Szent Antal-völgyi* karthauzi szerzeteseknek és meghagyja Zykzoi officinálisainak, hogy a két hordó bort minden szüretkor szolgáltassák ki nekik.

Azt nem tudjuk, hogy a Hernád-völgy nyugati oldalán vezető nagy út mellett fekvő, egyre fejlődő Szikszót a XIV. század vége felé milyen nagyobb csapás érte, de *Szendrey János* azt írja, hogy az 1393 tavaszán 2 hónapot Diósgyőrött töltő Mária királynő „meglátogatta az ő jóvoltából újra épült Szikszót”,¹⁹ s az 1393. május 30-án kiadott²⁰ oklevélben Mária királynő a szikszói polgárok 600 aranyforintnyi collectájából évenként 50 forintot elenged. Egy 1400-ból származó oklevél a szikszói vámszedőt említi.²¹ Zsigmond király 1403. március 23-án kelt oklevelével Peryn-i Simon fia Péter volt székelyispánnak adja Zykzov, Vadaz, Zygeth és Uyfalú királyi birtokokat.²² A jászói konvent — Zsigmond 1404. január 22-i parancsára — 1404. március 21-én végezte el beiktatást. 1406. február 20-i — in Zikzow — keltezésű oklevélben olvashatunk a Boldogasságos Szűz egyházáról.²³ Szikszó a XV. század közepén követi Nagyida vár sorát. (Dl. 7795., 9 225., 10 258., 18 048., 24 541., 31 742 számú oklevelek.) A XV. század során állandóan mint oppidum szerepel, vámját és vásárát is ismételten említik.

A Pesten 1853-ban kiadott *Szikszói enyhlapok*²⁴ nyomán *Myskovszky Viktor* is azt írja 1876-ban benyújtott jelentésében²⁵, hogy „a szikszói templom és rony építési idejét az 1441 és 1458-dik évek közé tehetni, midőn a husziták Magyarországon dulongtak”, s valószínűleg a csehek által emeltnek minősíti a templomot *Borovszky* is,²⁶ holott a huszita csehek által emelt egyetlen magyarországi templomról sincsenek konkrét és hiteles adatok, legfeljebb olyanok, hogy egyes templomokat védekezésre megerősítettek, ittletük, ellenállásuk meghosszabbítására felhasználtak.²⁷ A husziták ellen évtizeden át folytatott felső-magyarországi harcok során megerősíthették a korábban is meglévő templomot, vagy a harcok során megsérült templom felújításra, átalakításra került, s ennek közvetett eredménye a XV. századi stílusjegyek sokasága. A husziták elleni itteni küzdelmekre utal az is, hogy Mátyás király Szikszón — 1461. július 13-án — egy parancs-levelt adott ki a Herczeg testvérek hadiérdemei miatt.²⁸

A következő száz évre vonatkozóan kevés adat áll a rendelkezésre. *Borovszky* szerint²⁹ „a város rövid idő alatt annyira növekedett, hogy északon egy második városrész is épült, melyet Kis-Kassának hívtak. Zsigmond idejében női kolostor is állott már a mai Szt. Anna utcában.” Tény az, hogy az 1. sz. felvételen bemutatott XVII. század eleji ábrázoláson világosan látható a bástyázott erőd-fallal körülvett nagytemplomtól északra fekvő másik, ugyancsak keletelt templom is, amely azonban a következő évszázad viszontagságai során nyom nélkül elenyészett.

Szikszón és Abaúj vármegyében a protestantizmus térhódítása már a XVI. század első felében bekövetkezett. Perényi Péter — Abaúj vármegye főispánja, Szikszó földesura — már 1526-ban sok előkelő megyei családdal együtt az új (az evangélikus) vallás híve lett,³⁰ s a Perényiek megkönnyítették, hathatósan befolyásolták az új hit terjedését. Gönc mellett Szikszónak jelentős szerepe volt az új vallás elterjesztésében, a protestáns egyház múltjában. Számos neves prédiká-

1. kép. Szikszó erődített temploma a XVII. században

tor, hithirdető ismeretes Szikszóról, akár itteni működése, akár itteni származása folytán: Szikszai Pál, Siderius Szikszai István, Siderius Szikszai János, Szikszai Fabriczius vagy Kovács Balázs stb. A szikszóiak 1548-ban lettek evangélikusok; az 1562-i tarcali zsinat hatására 1566-tól követik Kálvint tanait, több más hernád-völgyi település lakosságával együtt. Az egyháztörténészek szerint 1567–68-ban Szikszón is volt egy protestáns zsinat, melyet a harmadik abaúji zsinatnak tartanak.³¹

Szikszó jelentőségét fejezi ki az is, hogy az 1526 és 1664 között megjelent valamennyi — Magyarországot ábrázoló — térképen szerepel. Így Lázár deák 1528-i térképén *Sikso* néven,³² Mathias Zündt 1567-i térképén *Sixo*,³³ Wolfgang Lazius 1570 utáni mappáján *Syxo* megjelöléssel,³⁴ Zsámboky János 1579-i térképén *Zikzo*,³⁵ Gerard Mercator 1585 körüli kiadványában *Syxo*,³⁶ John Speednél 1626-ban ugyancsak *Syxo*,³⁷ Willem Janszooan Blaeu-Johannes Blaeu 1647 körüli atlaszában *Syxo*,³⁸ Jacob von Sandrart 1664-es térképén pedig *Sixo*.³⁹ Az alkalmazott jelölések jellege (tornyos épület, vagy két bástyás épülettel körülvett torony), valamint a jelölés nagysága nagyobb jelentőségre mutat, mint Miskolc, Diósgyőr, Gönc, vagy Újvár jelölése.

A XVI. század közepétől megakadt Szikszó nagymértékű fejlődése, gyakori török támadások, portyázások növelték a létbizonytalanságot. 1588-ban Velizán füleki bég rontott 5000 főnyi lovascsapattal Szikszóra, azt feldúlta, kirabolta, elégette és a lakosokat rabláncra fűzte.⁴⁰ 1567-ben Hasszán füleki pasa hadai fosztogattak.⁴¹ A sárospataki krónikában olvasható,⁴² hogy Ferhát füleki bég 1577-ben „a szikszai sokadalomra reá üte. Sok népet és marhát vön el, de az Úristen békével el nem bocsájtá, hanem erősen megverték Szentpéteren túl minden hadával, október 11-én.” 1588 októberében ismételtlen harácsolni próbált a török; ekkor — október 8-án — Rákóczi Zsigmond egri várnagy és a diósgyőri vár vitézei győzték le a négyszer nagyobb török hadat.⁴³ Ekkor a várost fel is gyújtották Kara Ali bég emberei. Kandra Kabos arról ír, hogy 1588-ban a szikszói templomot felgyújtotta a török.⁴⁴ Németh Gábor szikszói diák pályázati anyagában szereplő adat szerint az 1588-as tűz utáni átépítést (sekrestye építést) Kalthauer György kassai kőműves végezte el. Az 1588. évi török támadásra és a védekezési előkészületekre érdekes adatokat tartalmaz a szikszói református egyház kéziratos történetének VIII. fejezete 24. oldalán található széljegyzet.⁴⁵ A következő évtizedekben is igen sok csapás érte Szikszó városát, mivel vidéke 1588-tól már a törököknek adózott, s váltakozva sarcolták a törökök, császáriak, majd a XVII. század első évtizedeiben a felkelő magyarok.

A templom történetére vonatkozó leírások 1625. évi tűzvészről tudósítanak. „Anno 1625. Ez esztendőök tájján az égből le jövő tüzes nyíl miatt templomunk és tornyunk meg ég.”⁴⁶ Néhány év alatt megtörténik a helyreállítás „Anno 1631. Gelei Gáspár Szikszai prédikátor, Tövises András, Hatvani Mihály Tanácsbeli személyek, pedig Bába András, Vago István idejekben, az Úr Istennek bölcs ítéletibül az égből le jött tüzes nyíl által megégett Templomunk tornyával edgyütt, Jakab és Máthé Josvai Ats Mester Testvér atyafiak által szépen meg építettetik.”⁴⁷ 1688-ban újabb tűzvész volt, mely a templomot is elhamvasztá.⁴⁸ Erről így ír az egyházi jegyzőkönyv:⁴⁹ „Harmadszor égett meg a Szikszai Templom. Ugyanis a szüntelen való háborúság miatt nagy félelemben lévén a város népe, a gazdák a Templom kerítésén belől tartottak magoknak kunyhócskákat vagy komorácskákat, mellyekben rejtegették éléseiket és féltőbb jószágokat, a többi között egy kunyhó miképpen nem tudatik, meggyuladván a Templom is a Toronnyal, abban levő harangokkal és a Templomban való sok ládákkal meg égett, a lakosok a Templomban levő javaikon esdekvén, be rohantak a Templomba, hogy a tűz elől egyet mássokat kikapdossák, de midőn a tűz nyakokba szakadott volna, kifelé akarván jöni, megtorlódtanak a Templom ajtajába, és a két ajtó fél között, össze szorultanak, úgy hogysen az ott meg szorult emberek, sem azok miatt, a kik belől voltak, ki nem jöhetének, és így oda égtenek tizen négy emberek, let ez az égés ultima Április.”⁵⁰ 1696-ról még azt írják, hogy „Szikszó mezővárosa, pusztá templommal.”⁵¹ A városban 1697-ben Vaudemont katonái zsákmányoltak, s 1698-ban ismét megsarcolták a németek. Ennek ellenére a szikszóiak elkezdik az újjáépítést. „Anno 1698. Torjai István Szikszai Predikátor is esztendőökig és a Venerabilis Borsodi Tractusnak Notariusza. Első tagja a Városnak, Szemere Ferencz Oskola Mester Szentpéteri György két esztendőök alatt. Meg építettik a Templom Erasmus György, Acs Sebestény és Mrackó György kassai Acs mesterek által,

Körtvélyesi Pap István Bíróságában, Török János Notáriusságában, és Szarka János Curátorságában.”⁵²

Érdemes ismertetni az ácsok kommentióját:

„Kéz Pénz fizetés fl	300
Bor Nro.	2
Lőre Nro.	8
Búza Kassai köből	33
Oldal, szalonna	10
Borsó Kassai köből	1 ^{3/1}
Arpa dara köből	1
Aszú szilva köből	12 ¹
Káposzta	2
Kő só	3
Bors font	3
Gyömbér font	1
Sáfrán	1
Túró vasculum	1
Eczet icze	20
Tehen húsa	15
Vaj kassai szapu	1
Pályinka icze	12.”

A munka mértékét, s azt, hogy 1700 előtt nem fejezhették be a helyreállítást mutatja Telekessy egri püspöknek Kollonics érsekhez 1700 február 18-án írott, az egyházmegye templomairól szóló jelentésének vonatkozó része, mely szerint: „Oppidum Szikszó: templum desolatum Calvinistarum...”⁵³

A szikszóiak 1703-ban II. Rákóczi Ferenchez csatlakoztak. Rabutin császári generális 1706-ban — Erdélyből Kassára jövet — a várost fölégette és akkor megint a lángok martaléka lett a templom.⁵⁴ Erről így írt Körtvélyesi István szikszói városbíró naplószerű feljegyzéseiben: „1706. Rabbatini nevű generális az országot Szikszót is pusztította, fel is égette az egész Várost és tsak akkoriban épült Templomot, drága harangokat porrá és hamuvá tette.”⁵⁵ Közli azt is, hogy „újjáépült 1727-ben, minden részén levő hajazattya.” Az egyházi jegyzőkönyvek szerint⁵⁶ „Anno 1727. A Szikszai Szent Egyház hajazattya meg építettett, minek utánna Rabatin égésétől fogva pusztán állott volna, mellyért az Ácsoknak fizettünk Négy száz és Negyven Német forintokat, a kőműveseknek Két száz és harmincz Német forintokat. A deákoknak a Templom Nap kelet felől való végibe egy kart csináltattunk, mellyért fizettünk kilencz német forintokat. A szentegyházon levő tizenhárom ablakoktul fizettünk egyiktül egyiktül tizenkét Magyar forintokat, sutertendiotokra Négy magyar forintokat, kenyérnek egy köből búzát, Serre négy Német forintot. Az Tanács számára három széket csináltak, fizettünk az asztalosnak nyolcz Magyar forintokat, tizen nyolcz szál Deszkáért flor. három Den 78.” 1722-ben egy 21 q-s és egy 6 q-s harangot készítették. 1728-ban öntették a nagyobb harangot. Körtvélyesi István leírja, hogy „1730-ban Bíróságomban építettem ex fundamento a Varga utcai és kiskassai pallókat, templomnak padlását, a torony

mellett levő kart...⁵⁷ Szentpéteri György volt ekkor a prédikátor (20 éven át). Az egyházi jegyzőkönyv 1731-et említi a templom mennyezetének helyreállítását a következők szerint: „Anno 1731. A Templomnak mennyezeti szépen megcsináltatott...”, s felsorolja azokat, akik adakoztak erre a célra.⁵⁸

Az 1724 óta működő Magyar Királyi Helytartótanácsban belül 1733. március 7-én kelt rendeletével III. Károly létrehozta a Commissione pro directione generalis cassae parochorum ordinatát. Ennek feladatai közé tartozott a meglévő egyházi épületek összeírása is. Szikszót az 1735. évbéli összeírások említik először, leírva, hogy „Hic est ecclesia antiqua catholica, campaguae magnae, que antea catholicorum fuerat...”, valamint „In oppido Szikszó... templum ingers olim catholicum ac etiamnum duas capellas habens; ob injuriam temporum possident calvinistae.”⁵⁹ A szikszói nagytemplom megmaradt továbbra is a református egyház birtokában és az 1735-ben kialakult egyházi szervezet szerint a Tiszáninneri Superintendentia Borsod—Gömör—Kishonti senioratusához tartozott.⁶⁰ A szikszói ref. egyháznak ebben az időben is két lelkésze volt, éppen úgy, mint a miskolcinak. A város földesura ekkor Perényi Gábor volt, aki Ugocsából 1743-ban Szikszóra költözött az ottani pestis elől, s itt 1747-ben katolikus plebániát alapított.⁶¹ Időközben — 1738-ban — helyreállították a templom tornyát is, melyről az egyházi jegyzőkönyv⁶² a következőket írja: 1738. „Rabutin égésétül fogva pusztán álló Tornynuk Ekklesiánk lakosainak, más külső úri embereknek s Ekklesiánknek kegyességből származott adakozása és költségek által szépen megépítették és az három harangok abban fel vonattattak.” 1739-ben a toronyba órát helyeztek. (Steiner János órá) 1744-ben meszelték a templomot.⁶³

1755-ben sor került — az 1737-ben már romosként említett — parochiális ház helyreállítására is, helyette „Ex fundamento” újat építettek.⁶⁴ A jelenlegi lelkészlak ebben a többszörösen átépített épületben van. 1794-ben új mennyezetet készítettek.

A református egyház történetére vonatkozó feljegyzésekből értesülünk arról is,⁶⁵ hogy 1808-ban az egyház kérelmére Vay Miklós generális Zsolcáról személyesen elment Szikszóra és Kun János építész Miskolcra magával hozva, megvizsgálták a tornyot. Mindketten annak veszélyes állapotát jelezték, s kijavítását halaszthatatlannak, szükségesnek tartották.

E szemle alkalmával reámutattak arra is, hogy a nagyharang további használata veszélyes lehet a torony állapotára nézve. A nagyharang nehéz járásában keresve a hibát, megcsináltatta a tengelyét az egyház egy miskolci Halász nevű órással, 150 Ft-ért. A torony átépítésére 1818—20-ban került sor Rabl Károly felvidéki építőmester tervei alapján.⁶⁶ Ennek során a toronytérben belül a harangház magasságáig 1,0—1,2 méter vastagságú belső köppenyt építettek. (A torony falait „kibélelték”, átlagosan 2,8 méter vastagságúvá alakították.) A torony átépítése során a torony tetején korábban kialakított úgynevezett „vigyázó” elvesztette eredeti alakját. A torony ablakai, padrajáró, óráház vasajtókkal láttattak el, melyek összesen 6 q 60 ft-ot nyomtak, s egy miskolci lakatos által készítették el 440 Ft-ért.⁶⁷

1823—25 között a templom támpilléreit is helyreállították. Erről így írnak az egyházi jegyzőkönyvek: „Anno 1825. Templomunk kőlabái nagyon meg-

rongálódván, s Tornyunknak is külső vakolása lekopván, azokat Ekklesiánk reparáltatni hozzá fogott. ... hozzáfogott tehát Ekklesiánk elfolyó 1823-dik Esztendőben Tavaszkor, elsőben is a Templom romladozott kő lábainak megújításához, azokat körös körül két esztendő el forgása alatt faragott kövekkel bé borítván meg tsináltatta.”⁶⁸ 1828-ban a szentélyből a sekrestyébe vezető ajtó elfalazására került sor. „Anno 1828. Bé jelentődött az is, hogy a' Consistorialis Ház annyira nedves, és penészt fogó volna, hogy attól lehet tartani, hogy minden benne levő eszközök ottan el rothadnak, annál fogva, minél előbb kellene valami módon rajta segíteni, — a' Consistorium azt ítélte jónak, hogy vágódna rajta kívülről, és a Templomtul nyíló régi ajtó bé rakódna, melyen mindnyájan meg is nyugodvák, annak minél előbb leendő ki vágattatása köz akarattal meg határozatott.”⁶⁹

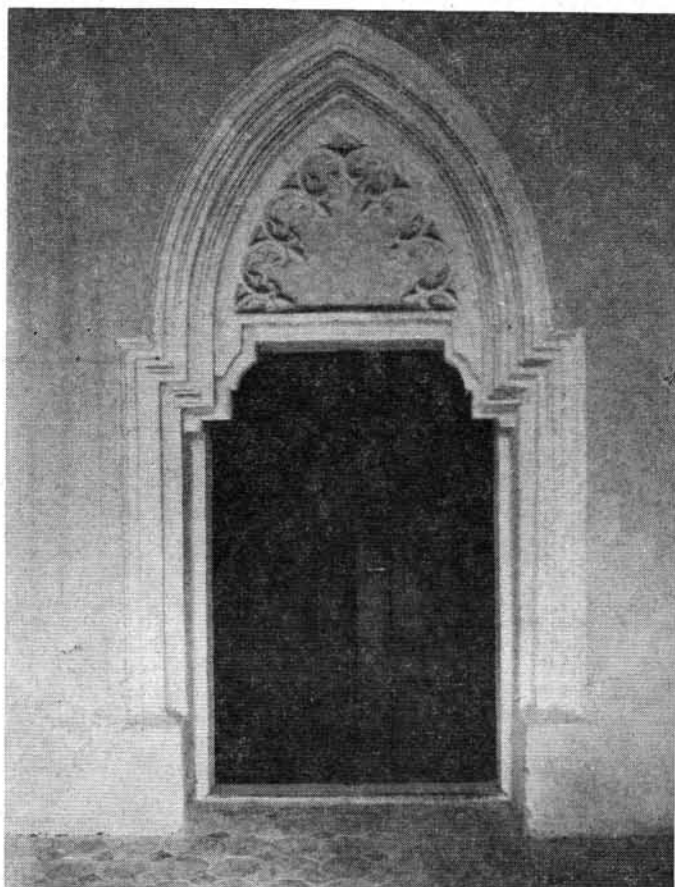
A kassai szászéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve azt írja,⁷⁰ hogy a toronynál „az északi és déli oldalon levő részek eredetileg mellékoltárok helyéül szolgáltak. 1849-ben ezen részek a templom jelenlegi bensejétől elkülönítették és kőfállal berakattak. Most mennyezet nélkül állnak és lomtár gyanánt szerepelnek.”

1852. május 18-án újabb nagy tűzvész sújtotta Szikszót.⁷¹ 472 ház pusztult el; leégett a katolikus és a református templom is. A tűzvész méretei miatt lehetetlen volt az oltás; egyedül a református egyháznak 70—80 000 Ft-os kára esett; még a harangok is megolvadtak.⁷² Az egyháztanács a templom és a torony helyreállításának biztosított elsőbbséget. Vécsey György főgondnoknak az 1852-es tűzvészt követő újjáépítésre vonatkozó — 1853. január 29-i — feljegyzése⁷³ arról tudósít, hogy „néhány hónapok alatt a' Templom — páratlan mesterművel készült fedelezet alá jutott — cseréppel befedetvén. A' Torony alkalmasan befedetett, abban lépcsők és harang lábak elkészítettek, s két újonnan öntetett harangok a' Toronyba szerencsésen novemberben felhúzottak. Szóval a' Karátsonyi Sz. ünnepekre már a Nép a' Templomban zavartalanul begyűlhetett.” A munkákat Csorba Lajos miskolci kőműves mester és Szabó Márton rimaszombati építőmester végezte.⁷⁴

1854-től készült az új mennyezet, ekkor készítettek gipszkazettákat, gipszrózsákat. A templom nagyharangját — Piskóti György költségére — 1857. május 28-án öntötte újjá Egerben Korentsh Márk. Felirata: „Összegyűjtöm a népet, hogy az Úr Isten nagy nevét dicsérje.”⁷⁵ 1857-ben készítette a templomszékeket, szószéket és karzatot Éles Lajos miskolci asztalos 2940 pengő forintért.⁷⁶ Az úrasztalat körülölelő szép kivitelű vasrácszatot ajándékként csinálta Gönczi István — szikszói születésű — miskolci lakatos mester. A templom orgonája 1867-ből származik, a pécsi Angster cég készítette, neogótikus fafaragásokkal van ellátva. Toronyjavítás volt még 1873-ban; a tetőzetre a legjobb pályázatot Schmidt miskolci építész adta. A XX. század során cserepezésen, vakoláson kívül semmilyen jelentősebb helyreállítási munka végzésére nem került sor.

A templomot XV—XVI. századbéli lőréses erődfal köríti. A bástyás erődfallal körülvett templom rajzos ábrázolása 1776-ból ismeretes. Az erődfal keleti szakaszán — 12 méteres hosszúságban — dőlésveszély mutatkozott 1953-ban; a veszélyeztetettséggel és helyreállítással kapcsolatban a Herman

2. kép. Szikszó, ref. templom déli kapuja

Ottó Múzeum munkatársa — Megay Géza — adott véleményt, tett helyreállítási javaslatot, rögzített adatokat 1954. március 23—24-én.⁷⁷

A templom felszereléséből több más bajbajutott egyháznak juttattak az elmúlt századok során (így 1810-ben a tállyai, 1816-ban a selyebi egyházaknak) de jelenleg is 14 db iparművészeti védett tárgyat használnak és őriznek.⁷⁸ Ezek közül 6 ónkanna, 1 keresztelő tányér, egy kehely, 2 kenyérosztó tál, 2 pohár és egy kanál. Az ónkannák is különféle típusúak és formájúak. Van közöttük talpperemes, felfelé kissé szűkülő hengeres, S alakú füllel, billentővel ellátott, profilált szájeremes, boltozatos — fogóval felszerelt — fedelű XVII. századi kanna; kiálló talpú, hengeres testű, S alakú füllel, billentővel ellátott, profilált szájeremű, boltozatos fedelű, stilizált virágdíszsel vésett oldalú, 1691-ből származó, feliratos kanna. Egy másik — ugyancsak 1691-ből származó — kiálló talpas, hengeres testű, S alakú füllel, kiálló boltozatos fedővel, billentő-

vel ellátott, vésett oldalú, stilizált virágdíszrel díszített kanna. Egy további, ugyancsak 1691-ből származó, három golyóalakú lábonyugvó, kiszélesedő, talpperemű, felfelé kissé összeszűkülő hengeres testű ónkanna, S alakú füffel felette magas, billentő boltozatos fedéllel. A kanna oldala vésett, stilizált virágdíszrel; A XVII. század végéről származó, magasan kiálló ívelt talpperemű, hengeres testű, kétszeres övprofilal, ívelt füffel, csőrös kiöntővel, hasonló boltozatos fedővel ellátott ónkanna.

1696. évből származó feliratos ónkanna; ezüst, részben aranyozott, homorúan ívelt hengeres testű, kihajló talpperemű kehely. A talpperem felett profilált kiálló gyűrűtag, a szájperem ívelten kihajlik, az alatt kívül finom vésett lambrequin dísz, s hasonló díszítéssor az övgyűrű alatt és felett is.

3. kép. Szikszó, ref. templom látképe

A XVII. század első feléből származik, magyar. A másik kehely ugyancsak ezüst, részben aranyozott, homorúan ívelt testű, kihajló talpperemű, afelett profilált kiálló gyűrűtag, szájpereme ívelten kihajló, pereme alatt dúsan vésett lambrequine dísz, hasonló kisebb díszek az övgyűrű körül is. Az oldalán három cseppfolyás alakú dísz, közöttük 3×3 rombuszból készített rombusz, sarkán $1-1$ kis rombusz. Talpán vésett felirat és 1616-os évszám.

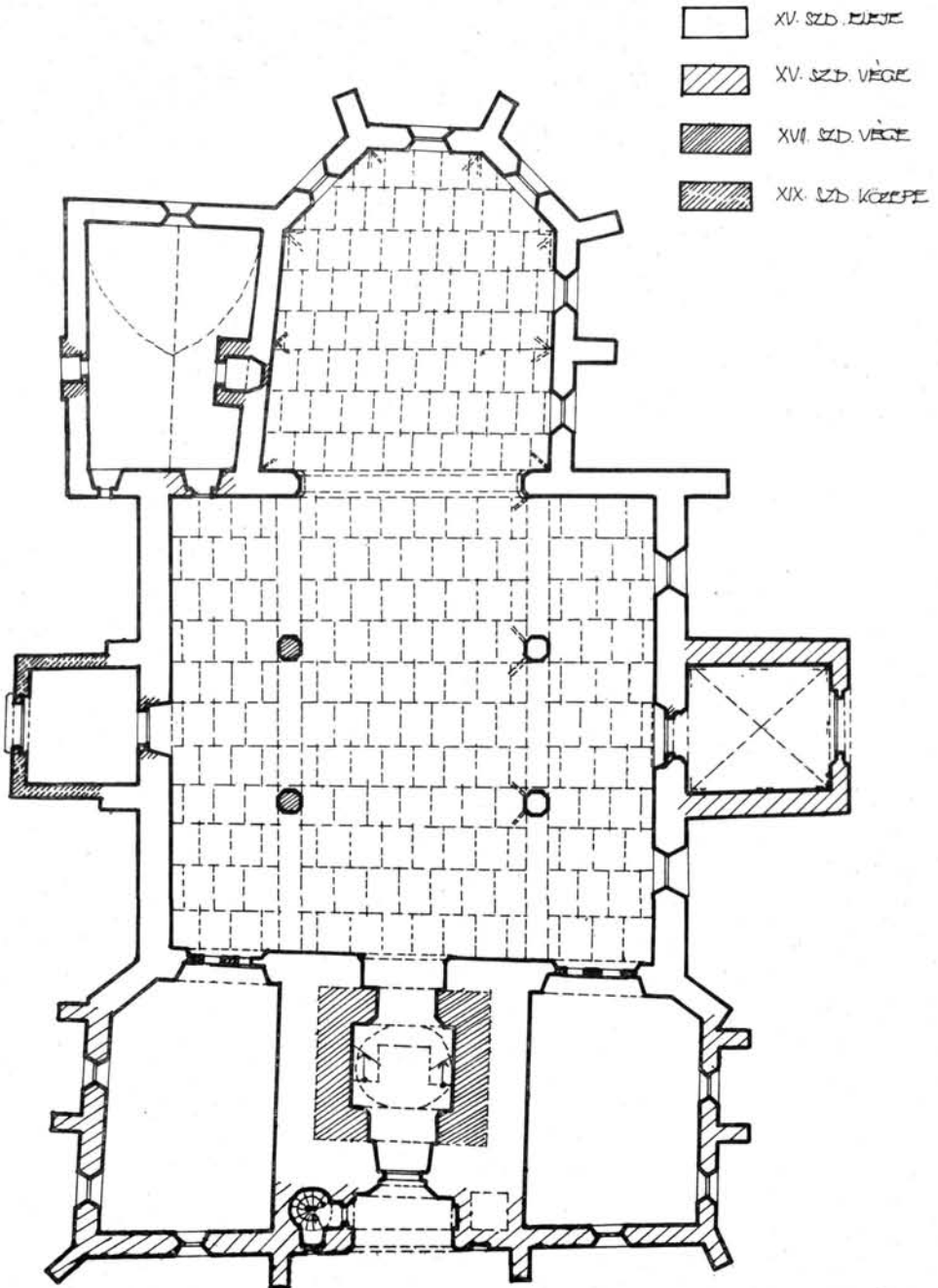
Kenyérosztó tál, ezüst, lapos, peremén körfelirattal és 1622 évszámmal. Lejjebb levélkoszorú fut körbe, középeben összetett rozetta, alján kisebb rozetta, vésett díszűek. Magyar. Kenyérosztó tál, ezüst, lapos, aranyozás nyomai-val. A peremén körfelirat. Díszítetlen. A XVIII. sz. végéről származhat.

A két ezüst pohár közül a régebbi a XVII. sz. első feléből származik. Részben aranyozott. Homorúan ívelt hengeres testű, kihajló ívelt alj és szájperemmel, pereme alatt vésett levélsor, majd lambrequin dísz. Övpereme alatt két eltartottan haladó levélsor dísz. Talpánál lánctagsor dísz. Oldalán 4×4 rombuszrészéből alkotott nagyobb rombusz minták, bemélyítetten $3-3$ egymás alatt, közöttük is $1-1$ hasonló idom. Talpa és övpereme között 3 ilyen rombusz fektetve. A másik pohár a XVII. század második feléből való. Ugyancsak homorúan ívelt hengeres testű, kihajló ívelt alj- és szájperemmel, alul övgyűrűvel. Pereme alatt kívül vésett növényi-virágos indadísz fut körül, alul-felül sima kettős vonalkeret között.

A XVII. század közepéről származhat az ezüst kanál, lapos-ívelt merítőrésszel, egyenes nyele csavart forma, éles hornyolatai között pontsorról is díszes, végén övgyűrűs gömb kis szemölcsessel. Merítőrész hiányos.

A védett edények között a XIX. századot egy 1853-ból származó, ónból készített keresztelőkő tányér képviseli. Feliratos és magyar. Meg kell említeni azt is, hogy a szikszói ref. egyház még a második világháború előtt három régi és használatban nem levő kelyhet adott a Magyar Szépművészeti Múzeumnak.⁷⁹

Összefoglalóban reámutathatunk arra, hogy a vázlatos történetből is láthatóan igen sok viszontagságon, számos átépítésen esett át hat és fél évszázados története során ez az impozáns, méreteiben és alapterületében a miskolci avasi templommal azonos nagyságrendű templomépület. A XIV—XV. századi gótikus építészet egyik nagyszerű alkotása; épségben megmaradt néhány kiváló részlete (pl.: a 2. képen bemutatott déli kapu; a nyugati kapu; a hajópillérek stb.) ezt a véleményt nyilvánvalóvá teszi. Hajója kissé szabálytalan négyzet-alaprajzú, $2-2$ pillérral három hajóra osztva. A déli oldalhajó középtengelyében nyíló kapuzat előtt utólag hozzáépített, de ugyancsak gótikus előcsarnok; az északi oldalon a támpillérekhez toldott — XIX. századnak tűnő — előtér. A keletelt szentély erősen torzult, csaknem trapéz alaprajzú, sokszögű, a nyolcszög három oldalával határolt záródással, támpillérekkel; északi oldalához egykori sekrestyeépítmény kapcsolódik. A hajó nyugati oldalán nagyméretű, több, mint 40 méteres magasságú (sisakjáig 40,6 méter) masszív torony található, két oldalán egy-egy támpilléres gótikus toldaléktér, közöttük a torony kapuzata előtt bejárati óriásfülke. A hajó és a szentély gótikus boltozata elpusztult, helyén 1854-ben gerendás, gipszkazettás mennyezet létesült. A hajó és a szentély déli oldalán és a szentélyzáródáson nagyméretű csúcsíves ablak-

4. kép. Szikszó, ref. templom felmérési rajza

nyílások, sajnos a mérművek hiányzanak. Legkvalitásosabb a fényképen bemutatott déli kapuzat gazdagon tagolt keretézéssel. Figyelemreméltó a nagyméretű nyugati kapuzat a toronyaljon. A templomkertet kőfalazatú, XVI. századi lóréses körítőfal veszi körül. A déli oldalról fényképezett templomot a 3. képen mutatom be. A 4. képen látható alaprajz néhány érdekességet mutat. A hajó és a szentély fő tengelye néhány fokos szöveget zár be egymással. A szentély északi fala nem merőleges a diadalív falára, erőteljesebben délkeleti irányban épült; a déli falnál a merőlegestől jóval enyhébb. Feltételezhető, hogy a korábbi — keskenyebb — szentélyt a XIV—XV. században lebontották, s azután helyette megépítették a ma is fennálló, ugyancsak keletelt, de tágasabb szentélyt a korábitól eltérő fő tengellyel, „összetartó” oldalfalakkal. A korábbi szentély eredeti alakjára, méreteire, s az egyéb átépítések jellegére, mértékeire csak régészeti feltárás, belső ásítás és falkutatás szolgáltatna megfelelően értékelhető adatokat, azonban a közeljövőben sajnos nem várható nagyobb mértékű restaurálási munka és azt szükségszerűen megelőző feltárás.

Az épület mai állapotában is sokat elárul történetéből, s a látvány jobb megértetését, az összefüggések jobb megvilágítását kívántam szolgálni az ismert történeti és építéstörténeti adatokkal. Bízom abban is, hogy ez a terjedelmében is korlátozott lehetőségekkel rendelkező kis ismertetése többek figyelmét felkelti e kiemelkedő jelentőségű műemlékünk iránt, s a figyelemfelkeltést követő fokozott érdeklődés egyik elősegítője lesz a mielőbb célszerű, komplex-módszerű kutatásnak is.

Igen érdekes lenne a Hoporthiak életének, tevékenységének kutatása is, hiszen XIV. századi építőmestereinkről nagyon keveset tudunk. Részletesebb művészettörténeti értékelést érdemelnének az épület kvalitásos részletei, iparművészeti tárgyai is. Az egyre szélesedő honismereti mozgalom és helytörténeti kutatótevékenység, s a múzeumi funkcionálás céljai is egyeztethetők ez esetben: egyet lehet érteni azzal az 1959-ben leírt javaslattal, hogy a torony melletti tereket múzeumi célokra kellene helyreállítani.

JEGYZETEK

1. Országos Műemléki Felügyelőség: Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc m. város Műemlékjegyzéke. Bp. 1964.
2. *Kozák Károly*: Borsod megye egyenes szentélyzáródású középkori templomai. HOM. Évk. V. 1963. 223—257.
3. *Valter Ilona*: Egyházashelyek és templomok a középkori Bodroghközben. HOM. Évk. VII. 1969. 115—141.
4. OMF. i. m. 33.
5. *Papp Antal*: Magyarország, útikönyv. Bp., 1968. 307.
6. *Ádám István—Sváb Antal—Szabó Gyula—Szabó Sándor*: Hernád menti táj — Hernád menti emberek. (Encs, 1970.) 220.
7. *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. X. I. Bp., 1966. 147.
8. *Györffy* i. m. 148.
9. *Györffy* i. m. 148.
10. *Györffy* i. m. 54.
11. *Nagy Imre*: Anjou-kori Okmánytár. IV. Bp., 1884. 105.
12. AOT. IV. 170.
13. AOT. V. 269.

14. AOT. V. 514. o.

15. Zichy oklevéltár II. k. 18, 19, 20.

16. *Mályusz Elemér*: Zsigmond-kori oklevéltár. I. Bp. 1951. 28.

16.a SZIKSZÓ

DI. 7257

1387 ápr. 17.

Nos magister Nicolaus filius petri de Zekzou Significamus quibus expedit vniuersis tenore presencium memorie commendantes quod Petrus et Johannes filij Michaelis de hoporth familiares nostri personaliter ad nostram accedentes presenciam nobis supplicantes, vt ipsi influvio Hornadwyze intra metis ipsorum et nostris pontem ordinare construere et edificare intenderent cuius quidem pontis dimidia pars Jure nos contingeret Nos Itaque visis et intuitis seruicys ipsorum et supplicacionibus humillimis fauorabiliter inclinati tum propter seruicia ipsorum iuxta eorum exigenciam nobis impensa et impendenda tum eciam propter reformacionem et remediacionem fori edificacionemque et construccionem ecclesie ciuitatis nostre Zekzou annuimus modo quo supra declarato vt ipsi successoresque predictum pontem in prefato fluuio hornadwyze sicuti intra metis ipsorum Ita et nostris ordinare construere et edificare possint atque valeant perpetue et irreuocabiliter Jure tenendum possidendum pariter et habendum vigore presencium mediante datum in dicto Zekzou feria quarta proxima ante destum beati Georgy martiris Anno domini Millesimo CCC^{mo} octua^{mo} vij^{mo}

Mi szikszói Péter fia Miklós mester adjuk tudtára mindazoknak, akit illet stb. hogy Hoporth-i Mihály fiai Péter és János, a mi familiárisaink személyesen megjelenve előttünk kérésükkel, hogy a Hornádvice folyón a maguk és a mi határainkon belül hidat szándékoznak rendelni, szerkeszteni és építeni, amely hídnak pedig a fele jogszerint minket illet. Mi tehát tekintettel szolgálataikra és alázatos kérésüknek kegyesen engedve egyszer szolgálataikért, amelyeket tehetségükhöz képest nekünk tettek és tenni fognak, másrészt a piac újjáalakításáért és megjobbitásáért és a mi Szikszó városunk templomának építéséért és készítéséért hozzájárulunk hogy a fent említett módon ők és utódaik az említett hidat a Hornádvice folyón mind a maguk határain belül, mind a miénken rendeljék, szerkesszék és megépíthessék, örök és visszavonhatatlan jogon megtarthassák, birtokolhassák és bírassák a jelen oklevél erejével. Kelt a fentírt Szikszón 1387. ápr. 17.

17. *Szendrei János*: Miskolc Város Története. II. Miskolc, 1904. 60.

18. Zs.O.T. I. 2537.

19. *Szendrey* i. m. II. 59.

20. Zs.O.T. I. 2961.

21. *Mályusz Elemér*: Zsigmond-kori oklevéltár. II. Bp. 1956. 32.

22. Zs.O.T. II. 2324.

23. Zs.O.T. II. 3061.; Zs.O.T. II. 4465.

24. „Szikszói Enyhlapok” Pest. 1833. — Hivatkozás Dr. Benkő György szikszói ref. esperes 1975. szeptemberi levelének 7. o.

25. OMF. 4138/1976: Myskovszky Viktor jelentése a szikszói ref. templom felméréséről, 1876. III. 30.

26. *Sziklay J.—Borovszky S.*: Abauj-Torna vármegye és Kassa. Bp. 1896. 352—354.

27. *Ifj. Kemény Lajos*: A „huszita” templomokról. Archeológiai Értesítő 1884. 359—361.

28. *Szendrey* i. m. II. 110.

29. *Sziklay—Borovszky* i. m. 352.

30. *Sziklay—Borovszky* i. m. 353.

31. *Sziklay—Borovszky* i. m. 149.

32. *Nemes Klára*: Cartographia Hungarica. Bp. 1972. I.

33. *Nemes* i. m. 2.

34. *Nemes* i. m. 3.

35. *Nemes* i. m. 4.

36. *Nemes* i. m. 5.

37. *Nemes* i. m. 6.

38. *Nemes* i. m. 7.

39. *Nemes* i. m. 8.

40. *Sziklay—Borovszky* i. m. 489.

41. *Sziklay—Borovszky* i. m. 354.

42. Magyar Történelmi Tár IV. 1887. 43.

43. *Sziklay—Borovszky* i. m. 354.

44. *Kandra Kabos*: Az Egri Egyházmegye-templomai. IV. 189.

45. *Németh Gábor*: Egy mellőzött műemlék története és művészettörténeti értékei. Kézirat. 1973.; *Varga József*: A szikszói ref. egyház története. 1891. Kézirat. 24.
46. A Szikszói Református Egyház jegyzőkönyvei I. 3. (A jegyzőkönyvi adatok rendelkezésre bocsátásáért Dr. Benkő György ref. esperes urat illeti köszönetem.)
47. A 46. alatti jkv.-ek I. 12.
48. A 46. alatti jkv.-ek I. 27—28.
49. Az i. jkv.
50. Az i. jkv.
51. *Ráth Károly*: Az egri püspöki megyében fekvő templomok a XVII. század végén. 280.
52. Az i. jkv. I. 36.
53. Telekessy egri püspök 1700. II. 18-i válaszirata Kollonics érsekhez.
54. *Sziklay—Borovszky* i. m. 354.
55. Körtvélyesi István naplószerű feljegyzéseiből. Egyháztörténet. 1958. 1. füzet 19.
56. Az i. jkv. I. 72.
57. *Körtvélyesi* i. m. 22.
58. Az i. jkv. I. 102—103.
59. *Bónisné Wallon Emma—Henszlmann Lilla*: Acta Cassae Parochorum Egri Egyházmegye 1733—1779. II. Bp. 1969. 437.
60. *Csányi Pál*: Adattár. A Magyarországi református eklésiák és predikátorok első hivatalos összeírása. Egyháztörténet. I. Bp. 1958. 51.
61. *Sziklay—Borovszky* i. m. 354.
62. *Varga* i. m. 6.
63. *Varga* i. m. 6.
64. Az i. jkv. I. 294.
65. *Varga* i. m. 38.
66. *Varga* i. m. 39.
67. *Varga* i. m. 39—40.
68. Az i. jkv. II. 15.
69. Az i. jkv. II. 61.
70. A kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve. Kassa, 1904.
71. Az i. jkv. II. 488.
72. *Sziklay—Borovszky* i. m. 354.
73. Az i. jkv. II. 488.
74. Az i. jkv. II. 492—493.; az i. jkv. II. 494.
75. *Varga* i. m. 38.
76. *Varga* i. m. 36.
77. *Magay Géza* jelentése 1954. III. 23—24-i gyűjtőútjáról HOM. Helytörténeti Adattára. 69.5.136.
78. A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának 1967. augusztus 18-i 68.037/67. számú intézkedése a felsorolt műtárgyak védetté nyilvánításáról.
79. *Kováts J. István*: Magyar református templomok. Bp. 1942. II. 494.
A közölt alaprajz Myskovszky Viktor felmérése nyomán készült; az átrajzolást Ribáry Zoltán építésztervező végezte. — A 2. kép az OMF. archívumából származik, a 3. kép Veres András felvétele; rendelkezésre bocsátásukért ezúton is köszönetet mondok.

DIE REFORMIERTE KIRCHE VON SZIKSZÓ (Auszug)

43% der Baudenkmäler im Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén bilden die Kirchen. Besonders das Hernád—Tal ist reich an solchen Denkmälern: auf dem kaum 70—80 km langen Flussabschnitt auf ungarischen Gebiet sind 17.5% der Baudenkmalkirchen des Komitats zu finden und 30% der romanischen und gotischen Baudenkmäler.

Die imposante reformierte Kirche von Szikszó, eine der bedeutendsten Kirchen im Hernád—Tal, ist kaum bekannt. Der Name der Siedlung Szikszó wird schon in den Urkunden aus dem XIII. Jahrhundert oft erwähnt, und in den 30-er Jahren des XIV. Jahrhunderts ist sie eine der Kirchen im Komitat Abauj, die den grössten Zehnte an den Papst bezahlt. Laut Angaben kann mit dem Bestehen von zwei Kirchen gerechnet werden. In einer Urkunde vom 17. April 1387 erlaubt Meister Szikszói Miklós seinen Familienmitgliedern, Brückenbauarbeiten durchzuführen, um den Markt erneuern und verbessern, Szikszós Kirche bauen zu können. Die im XIV. Jahrhundert als civitas, im XV. Jahrhundert als oppidum aufgeführte, aufblühende Stadt hatte die Möglichkeiten, eine grossangelegte Kirche von architektonischer Qualität zu bauen, und zahlreiche ausgezeichnete gotische Stilmerkmale dieser zwei Jahrhunderte zeigt die Kirche auch heute noch.

Die Stadt Szikszó trat schon 1548 zum evangelischen Glauben über und folgte ab 1566 den Lehren Kalvins. Szikszós Bedeutung wird auch dadurch unterstrichen, dass sie auf allen Landkarten des XVI. und XVII. Jahrhunderts, die Ungarn darstellen, unter der Bezeichnung bedeutende Siedlung aufgeführt ist. Seit der Mitte des XVI. Jahrhunderts stagniert Szikszós bedeutende Entwicklung. 1567, 1677, 1588 wurde sie von den Türken angegriffen. 1588 wurde auch die Szikszóer Kirche abgebrannt, aber auch über die Feuersnot im Jahre 1625 besitzen wir Angaben. 1688 brennt die Kirche zum dritten Mal ab. 1697, 1698 brandschatzten sie die Deutschen, aber am Anfang des XVIII. Jahrhunderts ist die Wiederherstellung beendet, allerdings brennen Rabutins Truppen 1706 die Stadt und die Kirche von neuem ab. Auch die Wiederherstellungsarbeiten in den 20- und 30-er Jahren des XVIII. Jahrhunderts werden in der Studie erläutert. Auch im XVIII. Jahrhundert bleibt die Kirche reformiert. 1808 treten in Zusammenhang mit der Substanz des Turmes Probleme auf, 1818—1820 wurden die Turmwände bis zur Höhe des Glockenstuhls „ausge-

füttert“. 1823—25 wurden die Stützpfeiler der Kirche wiederhergestellt, 1849 wurden die Räume neben dem Turm vom Schiff abgetrennt.

1852 wütete wieder eine Feuersbrunst in Szikszó, 472 Häuser wurden zerstört. Auch an der Kirche entstand ein Schaden von 70—80 000 Forint. In den folgenden Jahren wurde die Kirche durch fleissige Arbeit und viel Opfer wiederhergestellt. 1854 wurde auch die neue Decke fertig. Die Kirche wird von einer Festungsmauer mit Schiess-scharten aus dem XV—XVI. Jahrhundert umgeben, die 1955 teilweise wiederhergestellt wurde.

Auch die kirchliche Ausstattung ist sehr wertvoll. Obwohl die Kirche im Verlauf des letzten Jahrhunderts mehreren in Not geratenen Kirchen Kirchengeschirre und un der ersten Hälfte des XX. Jahrhunderts verschiedene Kelche dem Szépművészeti Múzeum übergab, werden auch jetzt noch 14 unter kunstgewerblichem Schutz stehende Gegenstände benutzt und aufbewahrt. In der Studie werden diese Kannen, Becken, Kelche und Gläser ausführlich beschrieben.

Trotz der vielen Feuersbrünste, Umbauten ist die Kirche eines der bedeutendsten und wertvollsten Baudenkmäler. Von architektonischem Wert sind die Südpforte, das Westmerk, die Schiffspfeiler. Auf der Südseite des Schiffes und des Chors und auf dem Lettner sind die grossen Spitzbogenfensteröffnungen noch erhalten. Der nach Osten liegenden Chor hat einen sehr verzerrten Grundriss, wahrscheinlich ist der eigenartige Grundriss eine Folge der Umbauten.

TIBOR JOÓ